

Kulturarvsturism

Strategi 2005–2007

Inledning

RAÄ har sedan mitten på 1980-talet aktivt arbetat med kulturarvsturism och under 1990-talet kraftigt utvecklat den egna verksamheten vid ett antal av de fastigheter som RAÄ förvaltar. Under samma period har turismen och turistnäringen vuxit i omfattning både i Sverige och i världen och blivit en allt viktigare näring, som inkluderar en mängd branscher och företag och som för många regioner utgör en betydelsefull inkomstkälla. Kulturarvsturismen har kommit att bli en växande del av turismutvecklingen.

De unika kulturhistoriska värden som finns i vår fysiska miljö kan i många länder med en okontrollerat växande turism ta allvarlig skada genom slitage. Lokala livsmönster och kulturer har svårt att hävda sig och bevara sin unicitet i en allt mer globaliserad värld. I oktober 1999 undertecknade de 107 medlemsländerna i ICOMOS ett »International Cultural Tourism Charter«. Dokumentet tar fasta på de etiska regler för turism som antogs av WTO:s medlemmar samma år och som därefter undertecknades av FN:s generalförsamling i december 2001.

I dokumentet fastslås fyra övergripande mål för kulturarvsturismen:

- Att tillgängliggöra kulturarvet för allmänhet/lokalbefolkning och besökare.
- Att utveckla och bedriva verksamheten med respekt för lokala kulturer och livsmönster.
- Att skapa dialog och balans mellan bevarandebestyrarna och användarna.
- Att medverka till långsiktighet och varsamt nyttjande av kulturarvet.

2 Det är RAÄ:s uppgift att arbeta i enlighet med ovanstående riktlin-

jer från ICOMOS och att föra dialog med inhemska producenter och konsumenterna av kulturarvsturism för att stödja och utveckla goda exempel på tillämpning och partnerskap.

Den föreslagna strategin för RAÄ:s arbete med kulturarvsturism ska därför utgöra riktlinje för arbetsplaneringen för de kommande åren inom verksamhetsgrenen *Publikt arbete*. RAÄ:s strategidokument; *Kulturarv i tiden 2004–2006* och RAÄ:s *omvärldsanalys 2003* samt slutdokumentet från projektet Agenda Kulturarv 2004 utgör tillsammans med de kulturpolitiska och nationella kulturmiljömålen som regering och riksdag fastställt, den publika verksamhetens övergripande ramar och riktlinjer.

Bakgrund

RAÄ:s roll inom kulturarvsturismen har förändrats under de senaste två decennierna. Under 1980-talet var RAÄ pådrivande i arbetet med levandegörandet av kulturmiljöer (särskilda bidragsmedel avsattes årligen för olika levandegörandeinsatser ute i landet). Samtidigt var RAÄ en av initiativtagarna till Kulturturismprojektet, som bedrevs under tre års tid vid mitten av 1980-talet och som i sin tur ledde vidare in i ett nytt stort nationellt projekt om kulturturism, nämligen; Svenskt Kulturarv, idag en välfungerande marknadsföringsorganisation för museer och kulturarvsinstitutioner i hela Sverige inklusive RAÄ:s besöksmål. Organisationen står på egna finansiella ben tack vare det s.k. kulturarvskortet. Under 1990-talet gjorde RAÄ stora satsningar på information och utåtriktat arbete och flera av RAÄ:s fastigheter utvecklades till välbesökta publikmål, bl.a. världsarvet Birka/Hovgården, Glimmingehus, fornborgen Eketorp på Öland, Alvastra klosterruin och Rökstenen och Gamla Uppsala högar. Internationellt växte kulturturismen under dessa två decennier i motsvarande snabba takt och idag är denna del av turismen en mycket

viktig del i många regioners ekonomiska tillväxtprogram i hela Europa.

Önskemål framfördes från olika håll om ett nationellt centrum för kulturarvsturismfrågorna och 2002 gjordes på RAÄ:s initiativ en kartläggning av behoven och föreslogs placering av ett sådant centrum i Östersund (Kulturarvet – utvecklingsområde för svensk turism. Nuläge och åtgärdsprogram. RAÄ 2002).

Den snabba utvecklingen av kulturarvsturismen har aktualiserat behovet av särskilda högskoleutbildningar inom turismen. Flera universitet och högskolor satsar på kurser och magisterprogram inom interpretation och management med fokus på kulturarvet. Turismutbildningar med inriktning mot kulturarvet finns på Umeå universitet (Museer och turism 20 p), på högskolan i Kalmar, vid Campus Helsingborg och på Gotlands högskola. På Linköpings universitet har kursen Det kulturella arvet 60 p hållits under ett antal år. Linköpings universitet lanserar under 2004–05 ett utbildningsprogram på 160 p med titeln; Natur-, kulturarv och turism, där fokus lagts på kulturmiljöpedagogiken och på turistprodukterna, dvs på innehållet. Därtill kommer den tvååriga KY-utbildningen Kulturturism i Lidköpings kommun som har funnits sedan 1997.

RAÄ:s ansvar och uppdrag vad gäller kulturarvsturismen

I enlighet med de av riksdagen fastlagda målen för den nationella kulturpolitiken (prop 1996/97:3) ska RAÄ arbeta för att värna tryckfriheten och verka för att alla får möjlighet till deltagande i kulturlivet. Främjandet av mångfald, bildningssträvanden och internationellt kulturutbyte är nödvändigt för att kulturen ska kunna utgöra en dynamisk, utmanande och obunden kraft i samhället. Kulturarvet utgör en del av denna kraft och det är vår uppgift att möjliggöra

både bevarande och bruk av kulturarvet i samhället. Det övergripande syftet med den nationella kulturpolitiken är att skapa ökad jämlikhet i samhället genom delaktighet och dialog.

Till de övergripande kulturpolitiska målen har regeringen lagt till de nationella kulturmiljömålen (prop. 1998/99:114).

- Ett försvarat och bevarat kulturarv.
- Ett hållbart samhälle med goda och stimulerande miljöer och med kulturmiljöarbetet som en drivande kraft i omställningen.
- Allas förståelse, delaktighet och ansvarstagande för den egna kulturmiljön.
- Nationell och internationell solidaritet och respekt inför olika gruppers kulturarv.

Kulturarvsturism utgör endast en del av RAÄ:s verksamhetsgren *Publikt arbete*. RAÄ bedriver ett omfattande förmedlingsarbete, där kommunikation och dialog om kulturarvets värden och betydelser med medborgare och myndigheter ständigt pågår. Målet med det publika arbetet är enligt regleringsbrevet »att allmänhetens förståelse för, delaktighet i och ansvarstagande för kulturarvet skall öka och att tillgängligheten till information om kulturmiljövärdena skall förbättras«.

RAÄ:s vision

RAÄ ska göra kulturarvet angeläget

Det ska kännas viktigt att reflektera över och ta del av kulturarvet. Vi ska kunna förstå, tolka och förhålla oss till de fysiska spåren av människors verksamheter och liv. Den historiska dimensionen på all verksamhet i nutid och på all planering inför framtiden ska vara självklar.

RAÄ ska göra kulturarvet tillgängligt

Det ska vara möjligt och enkelt för alla grupper av människor oavsett kön, ålder, etnicitet, klass och utbildningsnivå att ta del av kulturarvet i dess skiftande former. De miljöer och landskapsutsnitt i vilka de kulturhistoriska värdena har lyfts fram ska vara tillgängliga att besöka, uppfatta och begripa.

RAÄ ska göra kulturarvet användbart

Det ska vara naturligt att kulturarvet i dess alla skiftande former betraktas som en samhällsresurs som främjar regional utveckling, hållbar miljö och god hälsa.

RAÄ:s mål och uppgifter med kulturarvsturismen

I arbetet med kulturarvsturismen har RAÄ tre utgångspunkter.

- För det första att i enlighet med RAÄ:s instruktion (SFS 1997:1171) »*vårda och visa* de kulturmiljöer och kulturminnen som står under myndighetens förvaltning ... (§9)
- För det andra att i enlighet med målen i det publika arbetet *verka för en ökad dialog och delaktighet* för alla medborgare kring kulturarvet.
- För det tredje har RAÄ ett *sektorsansvar för handikappfrågor* med anknytning till RAÄ:s verksamhetsområde. Riksantikvarieämbetet skall inom ramen för detta ansvar vara samlande, stödjande och pådrivande i förhållande till övriga parter.« Människor ska kunna ta del av och tillgodogöra sig kulturarvet oavsett fysiska eller mentala funktionshinder.

Härtill finns även anslutande uppdrag och mål som att »*stärka kulturarvet i den regionala utvecklingen*« och att »*bidra till att den regionala utvecklingspolitikens mål uppnås*«. I dessa sammanhang är

bruket av kulturarvet som turistisk produkt inom besöksnäringen likaså en central utgångspunkt.

RAÄ:s strategi för kulturarvsturismen

Lyfta fram goda exempel

RAÄ ska bedriva ett publikt arbete i enlighet med de direktiv och kulturpolitiska mål som regering och riksdag fastslagit. Det publika arbetet ska hålla hög kvalitet och genom att utgöra goda exempel bidra till att utveckla arbetet med kulturarvsturism i landet.

DETTA INNEBÄR ATT:

RAÄ ska utveckla och förbättra det publika arbetet på ett urval av de egna fastigheterna framför allt när det gäller förmedlingen av det kulturhistoriska innehållet samt formerna för ökad tillgänglighet i alla dess aspekter. RAÄ:s besöksmål ska utgöra goda exempel på hur samarbete kan utvecklas och fördjupas mellan offentlig förvaltning och turismens aktörer.

Föra kontinuerlig dialog med omvärlden

RAÄ ska arbeta övergripande med alla frågor som rör användandet och bruket av kulturarvet för olika former av publika ändamål – folkbildande eller kommersiella – samt skapa förutsättningar för framgångsrik samverkan.

DETTA INNEBÄR ATT:

RAÄ ska föra en fortlöpan dialog med centrala företrädare för brukarna av kulturarvet, dvs. med de organisationer, förbund och sammanslutningar, som representerar allmänheten och dess intressen. RAÄ ska även ha ett pågående informationsutbyte och en löpande diskussion med företrädarna för besöksnäringen, dvs. med

branschorganisationer och företag på central och regional nivå inom turismen samt verka för att långsiktiga och hållbara partnerskapsrelationer mellan offentlig förvaltning och branschens aktörer skapas och upprätthålls.

Öka medvetenheten om kulturarvs- och historiebruk

RAÄ skall initiera och stödja forskning och kunskapsuppbyggnad som ger oss nya perspektiv på och fördjupad kunskap om hur kulturarv definieras och värderas.

DETTA INNEBÄR ATT:

RAÄ ska i sitt publika arbete sträva efter att synliggöra hur kulturarv skapas och vidmakthålls. Genom utställningar, kulturmiljöpedagogiska visningar, debatter och i skrifter hålla frågorna aktuella och föra diskussioner om historieskapande och historiebruk.

Bidra till regional hållbar utveckling

RAÄ ska verka för att kulturarvet och kulturmiljön på ett medvetet och varsamt sätt används i regionalt och lokalt utvecklingsarbete så att långsiktig och hållbar ekonomisk utveckling möjliggörs och kulturarvets roll i den regionala utvecklingen tydliggörs.

DETTA INNEBÄR ATT:

RAÄ ska samverka med centrala myndigheter och organisationer för att föra fram exempel på och kunskap om varsamt användande av kulturarvet. I detta arbete ska RAÄ tillsammans med andra centrala aktörer initiera forskning och utvecklingsprojekt som fördjupar kunskapen om kulturarvsbruket och kulturarvsturismens förutsättningar. RAÄ ska vara opinionsbildande och bidra till att medvetenheten om kulturarvets värden ökar och tas tillvara i besöksnäringen.

Initiera förnyelse och metodutveckling

I samverkan med företrädare för besöksnäringen ska RAÄ arbeta för att nya former av bruk och användande av kulturarvet växer fram, former som berikar och fördjupar upplevelserna av kulturmiljön utan att skada eller förstöra dess kulturhistoriska värden.

DETTA INNEBÄR ATT:

RAÄ ska initiera och medverka till att samarbetsformer och goda partnerskap mellan förvaltare av kulturmiljöer och besöksnäringens aktörer utvecklas. RAÄ ska bidra till att kulturmiljöer blir tillgängliga och kan användas för olika former av konstnärliga och kulturella uttryck.

Skapa samverkan och respekt

RAÄ ska delta i diskussionen kring hur kulturarvet kan utgöra en resurs för turismen på central, regional och lokal nivå samt lyfta fram goda exempel på »bevarandebruk« av kulturarvet. Kulturarvsturism är en praktik där människors och besöksnäringens intressen måste mötas upp på ett positivt och respektfullt sätt.

DETTA INNEBÄR ATT:

RAÄ ska hantera frågor som väcks kring användandet och bruket av kulturarv på ett sådant sätt att fruktbara möten och dialog med brukarna förutsätts och upprätthålls. Skyddande förbud ska alltid motiveras och möjliga alternativ erbjudas.

Förutsättningar

I RAÄ:s *omvärldsanalys för 2003* (sid. 8) slås fast »Att överföra en marknadsekonomisk ideologi på offentlig verksamhet, som skall resultera i kollektiva nyttigheter som bevarandet och brukandet av kulturarvet har dock redan visat sig bli problematiskt, då bl.a.

ett direkt beställare – utförare förhållande inte alltid föreligger. /.../ Konsekvenserna av att hantera kulturmiljövårdens olika delar efter marknadsekonomiska principer bör därför klarläggas och analyseras, särskilt med avseende på hur allmänhetens och samhällets intressen skall tillgodoses.«

RAÄ skall i arbetet med kulturarvsturism tydligt markera den offentliga verksamhetens uppdrag och beakta och synliggöra skillnaderna mellan offentlig förvaltning och kommersiell besöksnäring samt arbeta för en utjämning av intäkter och kostnader som härrör från kulturarvsturism. RAÄ ska som sektorsansvarig myndighet för kulturmiljövården följa upp arbetet med kulturturistisk produktutveckling samt stödja detta arbete och bidra till ett långsiktigt och miljömedvetet användande av kulturarvet inom besöksnäringens olika grenar.

Samarbetspartners

I arbetet med kulturarvsturism ska RAÄ samverka med centrala myndigheter och organisationer som arbetar med turismfrågor; Turistdelegationen, Sveriges Rese- och Turistråd, Sveriges kommuner och landsting samt med länsstyrelser och regionförbund och med de statliga verk och myndigheter för vilka turismen utgör ett viktigt verksamhetsfält (Naturvårdsverket, Glesbygdsverket, NUTEK m.fl.). Kontakter och samverkansavtal med besöksnäringens representanter och intressenter är självklara i RAÄ:s publika arbete kring de egna besöksmålen.

RAÄ ska aktivt medverka i internationella kulturturistiska nätverk och organisationer samt delta i SIDA:s, UNESCO:s och ICOMOS:s arbete med att stödja och främja god kulturarvsturism i världen.

RAÄ:s arbete med fastigheter och besöksmål

RAÄ förvaltar och vårdar 144 fastigheter åt staten. Bland dessa har några blivit mer utvecklade än andra som besöksmål framför allt på grund av de stora satsningar som gjorts på platserna i form av nybyggda museer samt satsningar på programverksamhet och pedagogik. Birka/Hovgården i Mälaren, Glimmingehus i Skåne och Gamla Uppsala högar är idag de tre besöksplatser, där RAÄ har året-runtanställd personal och i egen regi bedriver publikt arbete. Därtill kommer ytterligare ett tiotal fornlämningsområden, vid vilka olika former av publika insatser gjorts för att tillgängliggöra dem och förmedla deras kulturhistoriska värden. En del av verksamheten vid dessa fastigheter sköts idag av privata entreprenörer och/eller av läns museer. Kiviksgraven i Skåne visas och omhändertas av en café-innehavare intill anläggningen och Kalmar läns museum är huvudman för verksamheten vid Eketorps fornborg på Öland. Vid Mälsåkers slott, Visingsborgs slottsruin och Ales Stenar i Skåne har RAÄ inlett samverkansprojekt med lokala och regionala aktörer för att utveckla platserna till gagn även för den regionala utvecklingen.

RAÄ avser arbeta för att samarbetsavtal kring verksamhet och publikt arbete ingås vid fler statligt förvaltade fastigheter. Detta förutsätter ingående diskussioner och förhandlingar med lokala och regionala aktörer både inom offentlig förvaltning, förenings- och näringsliv samt långsiktig planering och samsyn i värderingsfrågorna.

De fastigheter, som RAÄ förvaltar måste hålla hög kvalitet beträffande vård, underhåll, bevarandeinsatser och publik verksamhet. De ska utgöra goda exempel och arenor på vilka debatt och diskussion om vårdideologi, metodutveckling och kritisk granskning av historiebruk kan och ska föras. De ska därmed även utgöra RAÄ:s fönster/portaler ute i samhället och synliggöra myndigheten utåt.